

УДК 347.611

А.І. Дрішлюк, О.О. Кулініч

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ¹

Значне місце в сімейному праві України займають норми, що регулюють відносини з приводу матеріального утримання (аліментні відносини). Правова регламентація зазначених відносин забезпечує можливість задоволення основних життєвих потреб непрацездатних і потребуючих осіб за рахунок членів, або колишніх членів сім'ї, здійснює виховний, стабілізуючий вплив на внутрісімейні відносини. Аліментні правовідносини – один з найважливіших інститутів сімейного права, оскільки він забезпечує утримання окремих членів сім'ї, які через низьку причин його потребують та вихованні почуття відповідальності перед сім'єю.

Аліментні зобов'язання мають глибоку історію. Ще Ульпіан відзначав, що якщо навіть діти не перебувають під владою батьків, батьки все-таки повинні їх утримувати, і, навпаки, діти повинні утримувати батьків [2]. Аліментування передбачає надання матеріального утримання однією особою іншій, але таке утримання надається перш за все за економічними причинами. Оскільки навіть в межах сім'ї присутня певна матеріальна нерівність, що в свою чергу пов'язана з факторами як об'єктивного так і суб'єктивного характеру, то для певної категорії осіб (малолітні, неповнолітні, недієздатні) держава встановлює додаткові гарантії їх соціально-економічного існування. Відповідно історично сформована система сімейної допомоги дітям і старим одержала найбільше сильне втілення в аліментуванні.

Незважаючи на те, що у 20-ті роки існувала думка, що аліменти є сурогатом соціального забезпечення і що розвиток системи соціального забезпечення приведе до поступового відмирання аліментних зобов'язань [3], історичний розвиток суспільних відносин підтвердив, зв'язок між аліментними зобов'язаннями і рівнем розвитку системи соціального забезпечення, проте через нездатність держави забезпечити всіх потребуючих залишається необхідність в збереженні системи недержавного утримання.

Аліментами є утримання, яке за законом одна особа повинна надати іншій особі, яка знаходиться або знаходилася з нею в сімейних правовідносинах (тобто аліментні відносини виникають в зв'язку зі знаходженням у шлюбі, у тому числі в минулому, за наявності спорідненості або в зв'язку з іншими підставами, передбаченими законом) за умови неповноліття останньої або її непрацездатності

¹ При підготовці статті використане узагальнення судової практики Апеляційного суду Одеської області. Див.: Панасенков В.О. Узагальнення практики розгляду судами Одеської області цивільних справ, пов'язаних з застосуванням положень сімейного кодексу України по яких рішення набули законної сили // Суспільство. Держава. Право. Цивільне право. Вип.5. - Одеса, 2005. - С. 53-67; та рішення Малиновського районного суду м. Одеси.

та у разі якщо особа, яка звертається за стягненням аліментів потребує таку допомогу.

Прийняття 10 січня 2002 року Сімейного кодексу України (далі – СК України [4]) поставило питання про оновлення судової практики та визначення шляхів її формування.

За СК України одержувачами аліментів можуть бути: неповнолітні та непрацездатні діти, а також повнолітні дочка та син, які продовжують навчання й у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги; непрацездатні батьки; один із подружжя у випадках, встановлених СК України; один з подружжя після розірвання шлюбу, якщо він ставши непрацездатним до розірвання шлюбу або протягом однієї долі від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги, якщо колишній чоловік (колишня дружина) може надавати матеріальну допомогу; а також інші члени й сім'ї та родичі.

Найбільш поширеними є випадки, коли аліменти виплачуються батьками на утримання дітей. Відповідно до ст. 6 СК України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.

Слід зазначити, що СК України акцентує увагу на договірному регулюванні сімейних, у тому числі й аліментних, правовідносин. Статтею 181 СК прямо визначено, що способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. Той з батьків, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі.

При цьому, якщо раніше добровільний порядок сплати аліментів не виключав права стягувача аліментів у будь-який час звернутися з заявою про стягнення аліментів до суду, то в СК України такої норми немає. Тому, якщо судом буде встановлено, що один з батьків добровільно сплачує аліменти в сумі, достатній для задоволення потреб дитини, в позові про примусове стягнення аліментів з нього повинно бути відмовлено [3].

Стаття 190 СК України передбачає можливість припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Той з батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органів опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Такий договір нотаріально посвідчується і підлягає державній реєстрації. Набувачем права власності на нерухоме майно є сама дитина, або дитина і той із батьків, з ким вона проживає на праві спільної часткової власності на це майно. У разі укладення такого договору той із батьків, з ким проживає дитина, зобов'язується самостійно утримувати її. В Одеський апеляційний суд була подана апеляційна скарга М.В.Л. на рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 13.06.2005 р. (див. справу № 22-6846/2005). Судом першої інстанції було стягнуто з М.В.Л. (відповідача у суді першої інстанції) аліменти у твердій грошовій сумі на утримання неповнолітнього сина в розмірі 300 грн. щомісячно. М.В.Л. не проживає зі своїм сином, не оказує йому регулярної матеріальної допомоги, не має постійного заробітку, не має на утриманні інших неповнолітніх дітей або батьків, на обліку в центрі

зайнятості не знаходиться. Доводи апелянта полягали у тому, що він подарував квартиру, яка належала йому на праві приватної власності, своєму несповнолітньому сину, а тому він повинен бути звільнений від сплати аліментів відповідно до ст. 190 СК України. У зв'язку з тим, що договорі дарування квартири, на який посилався М.В.Л. не зазначені умови припинення права на аліменти на дитину зазначені в ст. 190 СК України, апеляційна колегія відхилила апеляційну скаргу М.В.Л. та залишила без змін рішення суду першої інстанції.

Якщо ж той з батьків, з ким проживає дитина, не виконує добровільно свого прямого обов'язку по утриманню дитини, і справа дійшла до суду, то розмір утримання суд може присудити в частці від доходу платника аліментів і (або) у твердій грошовій сумі.

Ухвалою Одеського апеляційного суду від 17.08.2005 р. (див. справу № 22-4126/2005) було відхилено апеляційну скаргу С.А.Г. та залишено без змін рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 21.03.2005 р. Так, Малиновським районним судом був задоволений позов К.І.Г. до С.А.Г. щодо стягнення щомісячно аліментів у розмірі 800 грн. на користь її доньки, 1989 р.н. Шлюб з відповідачем був укладений у 1987 р. та через десять років розірваний. У апеляційній скарзі С.А.Г. вимагав скасувати рішення Малиновського районного суду та визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі у розмірі ¹/4 прожиткового мінімуму з врахуванням індексації. Апеляційна скарга була відхилена відповідно до наступних аргументів. С.А.Г. надає матеріальну допомогу доньці нерегулярно та у розмірі, що не відповідає запитам розвитку дитини. З вересня 2003 р. по вересень 2004 р. відповідач двічі укладав трудові угоди з компанією "Д.М.С." з середньомісячною заробітною платою у розмірі 913 доларів США. В період між цими контрактами, його заробітна плата у компанії "Т.П.І." складає 240 грн. Отже, судом визначено розмір аліментів у твердій грошовій сумі на підставі ст. 184 СК України з врахуванням нерегулярного доходу відповідача, а також інших обставин, а саме: особливостей розвитку дитини, його занять у спортивній школі, що потребують додаткових матеріальних витрат. При вирішенні спору судом першої інстанції виконані вимоги ст. 182 СК України, досліджені всі обставини, що враховуються судом при визначенні аліментів. Яких-небудь додаткових доводів апелянтом не наведено, отже колегія апеляційного суду не вбачає доводів для скасування рішення першої інстанції.

Сімейний кодекс встановлює новий підхід до визначення розміру аліментів, ніж Кодекс про шлюб та сім'ю України.

Раніше його було чітко регламентовано; стаття 82 КпШС визначала, що аліменти на неповнолітніх дітей з їх батьків стягуються в таких розмірах: на одну дитину чверті; на двох дітей третини; на трьох і більше дітей половини заробітку (доходу) батьків.

Тепер суд має право встановлювати розмір аліментів індивідуально - у відсотковому співвідношенні від доходу (наприклад, справи 2-2751\06, 2-5834\06), або певну суму щомісяця (наприклад, справи № 2-2834\06, 2-7758\06, 2-5855\06). Тобто частка заробітку (доходу) матері чи батька, яка буде стягуватись як аліменти на дитину, у кожному разі визначається судом. Якщо стягуються аліменти на

двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання до досягнення найстаршою дитиною повноліття (чч. 1, 2 ст. 183 СК) наприклад, справи № 2-2743, 2-2825\06, № 2-5989/06.

Якщо після цього ніхто з батьків не звернувся до суду з позовом про визначення розміру аліментів на інших дітей, аліменти стягуються за вирахуванням тієї рівної частки, що припадала на дитину, яка досягла повноліття (ч. 3 ст. 182 СК України).

При визначенні розміру аліментів як у частці заробітку (доходу), так і в твердій грошовій сумі, суд враховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини і платника аліментів; наявність у платника інших дітей, непрацездатних дружини або чоловіка, батьків; інші обставини, що мають істотне значення (ч. 1 ст. 182 СК України). Незважаючи на таке, досить повний перелік обставин, які дійсно можуть впливати на розмір, проте на практиці досить важко через певні суб'єктивні та об'єктивні обставини у повному обсязі. Так, у справі № 2-3835\06 Малиновським районним судом м. Одеси був розірваний шлюб між позивачкою та відповідачкою, з відповідача було стягнуто аліменти в сумі 270 грн. щомісячно до досягнення дитиною повноліття, при цьому суд виходив з того, що згідно з вимогами ст. 182 СК України суд врахував стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, зокрема те, що він не працює; наявність у платника аліментів інших дітей, а також те, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, який на момент прийняття рішення згідно з Законом України „Про державний бюджет України на 2006 рік» склався 465 грн. для дітей до 6 років. Обґрунтовуючи прийняті рішення суд зазначив, що згідно зі ст. 184 СК України, якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Судом врахована також наявність у відповідача іншої дитини, проте оскільки відповідачем не надані будь-які докази щодо розміру та порядку здійснення виплат на його утримання, які він повинен був надати згідно з вимогами ст. 60 ЦПК України, ця обставина не впливає на обов'язок утримувати іншу дитину, батьком якої він являється, а враховується судом при визначенні розміру аліментів, що підлягають стягненню. Апеляційний суд Одеської області змінюючи рішення в частині розміру стягнутих аліментів та стягуючи 150 грн. щомісячно аліментів зазначив, що в такому випадку суд повинен був стягувати аліменти орієнтуючись на мінімальний розмір аліментів, передбачений законодавством. З одного боку обидві позиції суддів ґрунтуються на законі, проте на практиці, все буде зводитися суто до суб'єктивної оцінки в визначенні розміру аліментів, оскільки на фоні ухилення з боку відповідача від надання будь-яких відомостей передбачених ст. 182 СК України, суду залишається тільки орієнтуватися на розмір вимог, які визнає відповідач (див. справу № 2-7758/06).

Статтею 182 ч. 2 СК визначено, що за жодних обставин розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян (нині це дорівнює 17 грн.).

Відповідно до статті 191 СК аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову (див: справи №№ 2-2767, 2-2909/06, 2-2890/06), а якщо позивач подасть суду докази того, що він вживав заходів щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати, суд може присудити аліменти за минулий час, але не більш як за три роки.

Розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них (ст. 192 СК України).

Так, заочним рішенням Малиновського районного суду м. Одеси від 6 червня 2006 року по справі № 2-4150/06 позов С.С.В. до Ч.С. А. про зміну розміру аліментів був задоволений. Рішенням суду було змінено розмір аліментів, що підлягають стягненню з Ч.С.А. на користь С. (колишня Ч.) на утримання сина Ч.М., 1997 р.н. та встановлено стягнення аліментів в твердій грошовій сумі 263 грн. 50 коп. щомісячно, починаючи з дати пред'явлення позову, тобто з 10.05.2006 року. Приймаючи рішення, суд виходив з того, що як вбачалося з наданих суду документів, зокрема, довідки „Асоціації українських мореплавців» від 11.04.03 року оклад відповідача складає 55 грн. Судом було оглянуто копії поштових квитанцій про поштовий переказ аліментів за періоди 1999-2000 роки, та заслухані пояснення представника позивача, з яких був зроблений висновок, що на момент розгляду справи в суді доход відповідача має нерегулярний мінливий характер. Надаючи оцінку спірним правовідносинам суд виходив з того, що згідно зі ст. 184 СК України якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Визначаючи розмір аліментів, згідно з вимогами ст. 182 СК України суд враховував стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, а також те, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, який на момент прийняття рішення згідно з Законом України “Про державний бюджет України на 2006 рік” складає 527 грн. для дітей віком від 6 до 18 років. Крім того, суд враховував, що законодавством також встановлені мінімальні розміри заробітної плати згідно з Законом України “Про державний бюджет України на 2006 рік”, а оскільки відповідачем не були надані будь-які докази, що впливають на визначення розміру аліментів і які передбачені ст. 182 СК України, то вимоги позивачки щодо зміни розміру аліментів на утримання дитини були задоволені.

Використання в наведених прикладах в якості певного “орієнтиру” прожиткового мінімуму для вирішення справ про стягнення аліментів в твердій сумі дозволяє певним чином стабілізувати ситуації, коли позивач, з врахуванням сучасних економічних реалій пред'являє позову про стягнення аліментів в твердій сумі 1 000 та більш гривень, на фоні відсутності будь-яких відомостей про офіційний дохід відповідача, який до того ж офіційно не працює.

Влаштування дитини до школи-інтернату, військового ліцею чи медичного закладу не припиняє стягнення аліментів на користь того з батьків, з ким до цього проживала дитина, якщо вони витрачаються за цільовим призначенням (ст. 193 СК).

Якщо у платника аліментів є підстави вважати, що ці кошти витрачаються не за цільовим призначенням, то він має право пред'явити позов до суду про припинення стягнення аліментів на ім'я того з батьків, з ким проживає дитина (ч. 2 ст. 186 СК).

Оскільки відповідно до етапі 245 СК функції опікуна та піклувальника щодо дитини, яка постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, покладаються на адміністрацію цих закладів, адміністрація відповідного закладу на підставі частини другої статті 193 СК може пред'явити від імені дитини позов до батьків про стягнення аліментів на дитину, якщо вони самі не беруть участі в утриманні дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гойхбарг А.Г. Брачное, семейное и опекуное право советских республик. – М., 1920. – С. 62.
2. Digestы Юстиниана // Памятники Римского права. М., 1997. С. 565.
3. Панащенко В.О. Узагальнення практики розгляду судами Одеської області цивільних справ, пов'язаних з застосуванням положень сімейного кодексу України по яких рішення падали заочної сили // Суспільство. Держава. Право. Цивільне право. Вип. 5. – Одеса, 2005. – С. 53-67.
4. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст.135.

УДК 347.64(477)

Д.С. Прутян

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ОПІКИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Опіка є комплексним інститутом, оскільки регламентується Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) у главі 6 та Сімейним кодексом України (далі – СК України) у главі 19. У зв'язку з цим при застосуванні норм цивільного та сімейного законодавства, що регулюють відносини щодо опіки, виникають певні колізії. Крім того, деякі питання, пов'язані з встановленням, здійсненням та припиненням опіки залишаються невирішеними, що породжує труднощі при застосуванні опіки на практиці.

Особливості опіки були предметом досліджень деяких науковців. Так, за радянським цивільним правом окремі аспекти опіки вивчалися А. І. Пергамент [1].

Майже через півтора століття у вітчизняній літературі до питань опіки та піклування за римським правом зверталася Н. А. Аблятіпова, яка дійшла висновку про наявність певного зв'язку між розумінням опіки та піклування у римському класичному приватному праві та у сучасному цивільному законодавстві [2].